

**NÁBĚLKOVÁ, Mira – PÁTKOVÁ, Jana (eds.):
STŘEDNÍ EVROPA RUDOLFA CHMELA.
STUDIE K 80. NAROZENINÁM. Praha :
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
– Národní muzeum, 2019. 228 s.**

Irena Bilińska

Kolektívna monografia *Střední Evropa Rudolfa Chmela. Studie k 80. narozeninám*, ktorú edične pripravili Mira Nábělková a Jana Pátková (okrem nich na príprave knihy spolupracovali Marián Sloboda, Matuš Guziar a Ema Katrovas), je venovaná životnému jubileu Rudolfa Chmela, literárneho vedca, editora, esejistu, diplomata a politika, vysokoškolského pedagóga, zakladateľa slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe.

Obsahovú a tematickú náplň publikácie určuje niekoľko významových okruhov. Na prvom mieste je úcta voči samotnému jubilantovi – spolupracovníci, bývalí aj súčasní študenti a doktorandi pražskej slovakistiky, ktorá vznikla v roku 1994 a dnes je súčasťou Katedry stredo-európskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej, vyjadrujú prostredníctvom svojich textov vďaka Rudolfovi Chmelovi. Na druhom mieste je totožný odborný záujem: autori rôzneho veku, zamerania i národnosti – českí, poľskí a slovenskí historici, politológovia, literárni vedci, lingvisti a kultúrni pracovníci – sa pristavujú pri témach, ktoré boli aj sú rovnako v jeho záujmovej oblasti. V tomto zmysle je intencným rámcom stmelujúcim štrnásť vybraných textov prezentácia širokých pracovných aktivít R. Chmela a takisto jeho názorov a postojov. Keďže ústrednou témou, obsiahnutou už v názve zborníka, je idea strednej Európy, ktorej je R. Chmel aktívnym propagátorom a ktorej venoval významnú časť svojho života a diela, jed-

notliví autori sa prostredníctvom spomienkových a vedeckých príspevkov vyjadrujú najmä k ideám čechoslovakizmu a strednej Európy.

Prvú časť nazvanú *Pozdravy* otvára Michal Stehlík a jeho *Desatero (od) Rudolfa Chmela*, osobnostne dotovaná rekapitulácia kľúčových charakteristík jubilanta – jeho ľudských vlastností, profesionálneho situovania a pracovných prístupov. Aj ďalšie dva príspevky majú charakter príležitostných zdravíc a pozdravných esejí, so spomienkovými momentkami z osobných stretnutí a diskusií s R. Chmelom. Spoločne ho predstavujú ako nesmierne inšpiratívnu autoritu a zároveň zosobnenie „stredo-európskeho svetonázoru“. Spomienkový žáner prepájajú historické informácie o formovaní občianskej spoločnosti po roku 1989 (Andrea Puková) a slovenskej kultúrnej diplomacie (Lubica Krénová), na ktorých sa R. Chmel aktívne podieľal.

Vedecké príspevky rozdelili zostavovatelia do dvoch kapitol: *Střední Evropa historická a politická* a *Střední Evropa lingvo-literární a kulturní*. V historicko-politickej časti sa predmetom vedeckej analýzy jednotlivých autorov stáva problematika politickej, historickej, kultúrnej a literárnej koexistencie Čechov a Slovákov na pozadí stredo-európskych politických udalostí. Priestor strednej Európy v štúdiách vytyčujú hranice bývalého Rakúsko-Uhorska, dnes štátov Vyšehradskej skupiny, ktoré aj samotný jubilant vymedzuje medzi Bratislavou, Prahou, Budapešťou, Viedňou a Krakovom. Historic-

ko-politický formát naplňajú texty, ktorých časový priestor tvorí jedno storočie, časový úsek od konca 19. storočia do konca 20. storočia, čo korešponduje s nedávnym stým výročím vzniku národných štátov v strednej Európe. V súhrne štúdie predstavujú panorámu konfliktných medzníkov v smerovaní národných a pročeskoslovenských tendencií. Hodnotou týchto príspevkov je kritická reflexia dominantných, úzko národne chápaných naratívov. Vďaka tomu poukazujú na medzery, zlomy a rázdelia nielen v československých vzťahoch, ale aj v kontexte porovnateľných politických a kultúrnych stredo európskych súradníc.

Jan Rychlík analyzuje koncepciu čechoslovakizmu v kontexte politických dejín 1. Československej republiky so záverom, že vo svojej podstate to bola ideológia čechizmu. Andrej Tóth porovnáva vybrané aspekty politického systému československej politiky s Maďarským kráľovstvom, existujúcim v rokoch 1920 – 1946, pričom sa sústreďuje na vývinovú dynamiku volebného systému, politického a štátoprávneho usporiadania v oboch štátoch v medzi-vojnovom období. Ďalšou štúdiou v tejto časti je historický náčrt národnopolitických aktivít, na ktoré sa podujali slovenskí literáti a literárni vedci po roku 1989. Na pozadí silnej polarizácie slovenskej literárnej obce vykreslil Pavel Hynčica konfliktné línie v slovenskej politike a exemplifikoval ich prostredníctvom najvýraznejších spisovateľských a vedeckých osobností, medzi nimi aj R. Chmela, v zápasoch o ideologicko-politické smerovanie krajiny. Petr Kaleta ponúkol literárnohistorickú analýzu venovanú reprezentáciám mnohokultúrnosti a mnohoetnickosti miest z oblasti východnej Haliče v českých cestopisoch z 19. storočia. Ním analyzované príklady možno vnímať nielen na pozadí komplexu vzťahov centra a periférie, resp. semiperiférie, ale aj ako prejavy orientalizácie severných okrajov monarchie.

Najrozsiahlejšia časťou monografie je kapitola vyhradená štúdiám z oblastí jazykovedy, literárnej vedy a kultúry. Autori v nich analyticko-interpretáčnym spôsobom uchopujú ideovú závažnosť a aktuálnosť diela samotné-

ho jubilanta. Príspevky v tejto časti sa vzťahujú k teórii a praxi stredo európanstva, a to tak v jeho „kunderovskej“, ako aj v „anti-kunderovskej“ podobe. Evžen Gál rozoberá stredo európanstvo na príklade realizovanom v praxi – na pozadí politického rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a spolu s ňou romantickej úzko národne definovanej totožnosti. Ako zosobnenie stredo európskej identity predkladá biografiu dejateľa, diplomata a prekladateľa Antona Straku, ktorý svojimi aktivitami prekonával úzko národné, kultúrne a politické hranice smerom ku kultúrnej stredo európskej totožnosti, v ktorej sa rovnocenne prelínali slovenská, česká a maďarská kultúra. Ukážkou realizácie „stredo európskej vzájomnosti“ v minulosti je aj príspevok Jana Pišnu, ktorý na podklade výskumu slovacík z fondu Strahovskej knižnice v Prahe zaznamenáva bohatstvo rôznorodých kultúrnych stykov medzi územím Slovenska, Maďarska a Česka.

Ďalšie príspevky sú venované analýzám a interpretáciám literárnych textov v kontexte československých literárnych vzťahov s prihliadnutím na realizáciu projektu strednej Európy. Autori poukazujú, ako táto idea oscilovala medzi idealizovanou kunderovskou predstavou spoločného ducha a partikulárnymi, národnými záujmami, ako boli kontakty a kultúrne mosty sprevádzané mimokultúrnymi konfliktami. Magdalena Bystrzak interpretuje súbor esejí *Slovenský komplex* od R. Chmela na pozadí postkoloniálnej interpretácie kultúrneho diskurzu. V knihe identifikuje kontinuitu tradície slovenského kritického myslenia a umiestňuje ju v širokom stredo európskom kontexte výskumov postzávislosti. Na pozadí textov prehodnocujúcich kunderovský model strednej Európy prichádza M. Bystrzak s návrhom uznať Chmelovo dielo ako „úvod k postkoloniálnym slovenským kultúrnym štúdiám alebo k teórii postzávislosti, avšak s použitím iného terminologického slovníka“. Analýza tvorby R. Chmela v takejto spojitosti otvára nové interpretačné možnosti, a to nielen pre jeho vlastné dielo, ale aj pre dielo iných slovenských autorov, ktorí pokračujú v lokálnom

310 „orientalizovaní“, demaskovaní a odhaľovaní slabín myšlienky stredoeurópanstva.

roč. 66, 2019, č. 4

Problematike literatúry národného obrodenia, keď literatúra konštruovala rámec moderných národov, teda aj českého a slovenského, a odzrkadľovala ich komplikované vzťahy, sa venujú dve štúdie. Jana Pátková sa vyjadruje k jazykovej reprezentácii kultúrnych kontaktov medzi slovenskými a českými spisovateľmi a národnými dejateľmi po kodifikácii slovenčiny. Analyzuje vybrané cestopisy, denníkové záznamy a korešpondenciu, pričom skúma, ako dobový lingvocentrizmus ovplyvňoval tvorcov identifikačných vlasteneckých vzorcov v štyridsiatych rokoch 19. storočia. Ukazuje, že otázka používaného, resp. odmietaného jazyka (češtiny, slovenčiny, nemčiny, resp. maďarčiny) vstupovala nielen do komunikačných situácií a ovplyvňovala komunikačné siete medzi českými a slovenskými vlastencami, ale výrazne pôsobila aj na použité diplomatické stratégie v literárnych záznamoch. Poľská slavistka Aleksandra Hudymač interpretuje otázku romantickej štylizácie: figúry romantického milenca/milenky a romantického vlastenca/vlastenky analyzuje na pozadí korešpondencie Sama Bohdana Hroboňa a Bohuslavy Rajskej.

Odlíšnym príkladom narábania s textom v stredoeurópskom kontexte sú prekladateľské poznámky hungaristky Simony Kolmanovej k stredoeurópskemu prekladu knihy maďarského spisovateľa Viktora Horvátha *Můj tank*. Román, ktorý vyšiel v Maďarsku v roku 2017, bol v roku 2018 – pri príležitosti 50. výročia vojenskej invázie Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968 – zaradený do edície stredoeurópskej literatúry K4, ktorej zámerom je prinášať zážitok z čítania súčasnej stredoeurópskej literatúry stredoeurópskym čitateľom súčasne. S podporou Vyšehradského fondu kniha vyšla v češtine, slovenčine i poľštine, pričom tento fakt možno vnímať ako istý druh polemiky s idealizovanou kunderovskou víziou strednej Európy, z ktorej bolo vymazané obdobie komunizmu. S. Kolmanová vysvetľuje jazykovo-významové problémy danej prozaickej knihy a poukazuje na to, že celý projekt a s ním

spojené jazykovo-kultúrno-historické kontexty korešpondujú s obsahovou náplňou predstavy o strednej Európe, s akou pracuje R. Chmel, keď do kultúrnej výbavy súčasníkov vracia zamlčované a obchádzané témy, no takisto pripomína problematickú, neslávnú minulosť.

Na záver knihy, do samostatnej časti, je zaradená štúdia Míry Nábělkovej *Letokruhy okolo Svitú*, s podtitulom *Niekoľko tatranských zastavení pri jubileu Rudolfa Chmela*. Je to rozsiahla lingvisticko-kultúrno-historická a sociologická analýza názvoslovia, kultúrne príznačných javov a objektov v oblasti Vysokých Tatier, ktorá sa sústreďuje na otázku realizácie idey strednej Európy v jazykovednej oblasti. Na pozadí historicko-politických premien v pomenovaniach autorka poukazuje na účasť slovenskej kultúry v stredoeurópskom multietnickom a multikultúrnom priestore a na zvraty, ktorým podliehalo názvoslovie, zvlášť v prípade objektov považovaných za symbolické. Ukotvenie analyzovaných „propriálno-apelatívnych či toponymicko-antroponymických motívov“ v historicko-sociologickom kontexte poukazuje na to, ako sa jazyk stal jedným zo základných nástrojov v národnom symbolickom rezervoári. M. Nábělková zdôvodňuje, ako prostredníctvom jazykovednej analýzy možno poukázať nielen na stredoeurópske bohatstvo, ale aj na uzatváranie sa pred ním.

Monografia *Střední Evropa Rudolfa Chmela. Studie k 80. narozeninám* reprezentuje svojím obsahom životné a pracovné krédo Rudolfa Chmela. Zaradené štúdie odzrkadľujú profesijný portrét jubilanta ako literárneho vedca a propagátora tradícií česko-slovenských literárnych, kultúrnych i politických vzťahov. Nadradený ideovo-kultúrny rámec vyplňajú state, ktoré oscilujú medzi idealizovanou kreáciou strednej Európy Milana Kunderu a jeho neskoršími kritikmi. Obsahové jadro daného rámca tvoria slovensko-české a česko-slovenské presahy v oblasti kultúry, literatúry a politiky. Viaceré z prezentovaných textov kriticky „chmelovsky“ prehodnocujú kultúrne a historické javy v česko-slovenskom priestore, s poukázaním aj na ich stredoeurópsky rozmer.

Publikácia upozorňuje na transformácie a pluralizmus v praktizovaní idey strednej Európy od osemdesiatych rokov 20. storočia až po súčasnosť. S použitím rôznych prístupov a metodológií autori zaznamenávajú úskalia a rozdiely medzi úzko národnou a kultúrnou stredo európskou totožnosťou tvorcov a ich diel, ukazujú na priepustnosť ideologických a politických hraníc, na existenciu periférnych a semi-periférnych oblastí. Hľadajú nadnárodné, kultúrne znaky multikultúrnosti a multietnickosti, rovnako si všímajú traumatické symptómy postkoloniálnej proveniencie. Transnárodný prístup a komparatistické metódy im pomohli odhaliť zložitú sieť mnohorakých, nerovných, niekedy protismerných tendencií a vzťahov.

Kniha poukazuje na komplikovanú totožnosť strednej Európy, ktorú – ako hovorí P. Czapliński – tvorili „dejiny, mentalita

občanov, zemepis, idealizované a izolované miesta“. Vybrané štúdie inovačne odhaľujú nové súvislosti a lokálnu kultúrnu, literárnu, jazykovednú a politickú špecifickosť. Koncepcia strednej Európy, vynárajúca sa na pozadí jednotlivých príspevkov, sa javí ako historicky vnútorne disparátny projekt fragmentov, periférií a toho, čo bolo odsúdené na zabudnutie, no tiež ako lokálna intenčná miera kultúrnosti, ktorá bola a je nasmerovaná na hľadanie „spojovacieho tkaniva“ (K. Czyżewski) a chmelovského stavania mostov.

Mgr. Irena Bilińska, PhD.
Uniwersytet Warszawski
Studium Europy Wschodniej
Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa
Polsko
e-mail: i.bilinska@uw.edu.pl